

Ο Stuart Hall είναι ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της νεότερης γενιάς Βρετανών μαρξιστών. Γεννημένος στη Τζαμάικα, ζει στην Άγγλια από τα φοιτητικά του χρόνια. Συμμετείχε ενεργά στο κίνημα της Νέας Άριστερας και το κίνημα ειρήνης. Ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της μαρξιστικής επιθεώρησης New Left Review και διετέλεσε διευθυντής του Centre for Contemporary Cultural Studies του πανεπιστημίου του Birmingham. Σήμερα είναι καθηγητής στο Open University. Έχει άρθρογραφήσει εκτεταμένα πάνω σε θέματα λαϊκής κουλτούρας (ζητήματα μέσων μαζικής ενημέρωσης, φύλης, νεολαίας κ.τ.λ.) και προβλήματα της μαρξιστικής πολιτικής θεωρίας. Ήταν από τους βασικούς συντελεστές του συλλογικού έργου Policing the Crisis: Mugging the State, Law and order και σήμερα ετοιμάζει μία μελέτη του φαινομένου του «βαταερισμού».

Ο Bob Jessop είναι ίσως ο σημαντικότερος μαρξιστής θεωρητικός του κράτους στη Βρετανία. Διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Essex. Έχει δημοσιεύσει μία πληθώρα άρθρων και μελετών σε ζητήματα μαρξιστικής πολιτικής θεωρίας καθώς και αναλύσεις του βρετανικού κράτους. Πρόσφατα κυκλοφόρησε το τελευταίο του βιβλίο The Capitalist State, Martin Rodertson, Oxford, 1982, που είναι μία συστηματική κριτική θεώρηση των μαρξιστικών θεωριών του κράτους, από τις πιο πρωτότυπες συμβολές στο θέμα. Έτοιμάζει τώρα, μεταξύ άλλων, και μία κριτική αποτίμηση του έργου του Νίκου Πουλαντζά.

Κράτος, Πολιτική και Μαρξισμός

Συνεντεύξεις που έδωσαν ο Stuart Hall και ο Bob Jessop στον Γρηγόρη Άνανιάδη για τα Σύγχρονα Θέματα.

Συνέντευξη με τον Stuart Hall

Ε: Μνημονεύουμε φέτος τα εκατό χρόνια από το θάνατο του Μάρξ σε μία στιγμή που, για άλλη μία φορά, αφθονούν οι φωνές εκείνες που διακηρύσσουν τη χρεωκοπία του διανοητικού και πολιτικού κινήματος, που συνδέεται με τ' όνομά του. Από την άλλη μεριά, εδώ και μερικά χρόνια αποτελεί κοινό τόπο άναμεσα στους ίδιους τους μαρξιστές ή διαπίστωση ότι ο μαρξι-

σμός διέρχεται κάποια κρίση. Πρόκειται για τή δεύτερη μείζονα κρίση που διαταράσσει τή μαρξιστική παράδοση. 'Η πρώτη σχετιζόταν με τό θεωρητικο-πολιτικό κίνημα που άμφισβήτησε τούς κανόνες τής όρθοδοξίας τής Δευτέρας Διεθνούς και στον όριζοντά της μπορούμε νά τοποθετήσουμε τόσο τή διένεξη γύρω άπό τόν «ρεβιζιονισμό» και τόν αυστρομαρξισμό, όσο και τόν Λένιν και τόν Γκράμσι. 'Η ζύμωση αυτή διακόπηκε, με έλάχιστες εξαιρέσεις, με τή διάσπαση του έργατικού κινήματος για νά επαναληφθεί, μετά τή μεγάλη διάρκεια του σταλινικού παγετού, κατά τή δεκαετία του έξηντα. 'Εκτοτε ό μαρξισμος βρέθηκε άντιμέτωπος με τόν λεγόμενο ύπαρκτό σοσιαλισμό, με τούς μετασηματισμούς, τήν άνθεκτικότητα και τήν κρίση του καπιταλισμού, με τήν εμφάνιση νέων κοινωνικών κινήματων, ενώ διασταυρώθηκε με διάφορα σύγχρονα διανοητικά ρεύματα άπό τόν στρουκτουραλισμό και τή γλωσσολογία ως τήν ψυχανάλυση. 'Ηταν έπόμενο οί διαδικασίες αυτές νά επηρεάσουν τόν μαρξισμό βαθύτατα: παλιές βεβαιότητες ύπονομεύτηκαν, πρόβαλαν νέα έρωτήματα και δέν είναι καθόλου τυχαίο τό γεγονός ότι ε-χουμε νά κάνουμε με μιά πληθώρα «μαρξισμών». 'Υπό τό φώς αυτών των εξέλιξεων ποιά είναι ή δική σου εκτίμηση για τήν κρίση του μαρξισμού; Πρόκειται μήπως για σύμπτωμα εκφυλισμού και εξάντλησης ή είναι ένδειξη δημιουργικότητας;

Α: Είναι, νομίζω, πολύ δύσκολο νά άποφανθεί κανείς τή στιγμή αυτή γιατί και τά δύο στοιχεία που ανέφερες είναι παρόντα. Είναι δύσκολο νά ξέρουμε άν πρόκειται για μιά κρίση του μαρξισμού ως διανοητικού σώματος ή άν πρόκειται για μιά κρίση των συγκεκριμένων εκείνων έκδοχών του που δέσποζαν στην πολιτική σκηνή για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. 'Από τήν άλλη μεριά, υπάρχουν σαφείς ένδείξεις ανανέωσης. 'Ο μαρξισμός έχει άσφαλώς άνακτησει άπό τόν καιρό τής δεκαετίας του έξηντα μιά νέα ζωτικότητα. 'Εχει άσφαλώς έπιδείξει τήν ικανότητά του νά πραγματεύεται καιρία έρωτήματα για τόν έξηγητικό του χαρακτήρα, για τήν έρμηνευτική του ισχύ, τήν ικανότητά του νά άντιμετωπίσει νέες κοινωνικές πραγματικότητες, εξαιρετικά δύσκολες, συχνά άντιφατικές: έπιχειρώντας νά έξηγήσει τίς «παρामορφώσεις» του ύπαρκτού σοσιαλισμού, έπιχειρώντας νά έρμηνεύσει μιά σειρά προβλημάτων άπρόβλεπτων άπό τόν κλασικό μαρξισμό. Βρισκόμαστε, λοιπόν, για τήν ώρα, μπροστά σε μιάν ιδιαίτερα άντιφατική εικόνα. Βρίσκω πολλά θετικά στοιχεία στην άποσίυνθεση τής μαρξιστικής όρθοδοξίας, τό θεωρητικό σώμα τής όποίας έπεδείκνυε όλα τά συμπτώματα μιάς άτροφίας, μιάς δυσκαμψίας. Οί μαρξιστές άρκοούνταν στην ουσία νά επαναλαμβάνουν παλιά, τετριμμένα συνθήματα: δέν άντιμετώπιζαν τή σύγχρονη κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα. 'Η κρίση και ύπέρβαση αυτής τής κατάστασης πραγμάτων είναι έπομένως μιά θετικότατη εξέλιξη. 'Από τήν άλλη μεριά, ή ανανέωση του μαρξισμού οδηγεί, όπως έπεςήμανες, σε μιά ποικιλία ρευμάτων, και είναι συχνά δύσκολο νά διακρίνουμε άν ό λόγος εξακολουθεί νά γίνεται για ένα ένιαίο σώμα θεωρίας ή άν μιλάμε για ένα είδος κοινής πηγής ιδεών, έννοιων και θεωριών άπό τήν όποία άντλούν στοιχεία διάφορες τάσεις.

'Όπως έπεςήποτε, ένας άπό τούς τρόπους με τούς όποιους συντελέστηκε αυτή ή θεωρητική ανανέωση είναι ή σύναψη σχέσεων μεταξύ του μαρξισμού και άλλων μορφών κοινωνικής σκέψης: με τήν ψυχανάλυση, τή σημειωτική, με σύγχρονες τάσεις τής οικονομικής έπιστήμης, κ.ο.κ. Νομίζω ότι οί διασταυρώσεις

αυτές συνεισέφεραν πολλά στον μαρξισμό και είναι πολύ σημαντικο ό μαρξισμός στην ανανεωτική του έκδοχή νά πάψει νά λογίζεται αυτάρκης. 'Ενα άπό τά προβλήματα του μαρξισμού είναι ότι δέν έχουμε ξεκαθαρίσει έπαρκώς τί μπορεί νά κάνει ή θεωρία. Φανταζόμαστε ότι ήταν ένα είδος κοσμοαντίληψης. Νομίζαμε ότι ζητήματα κάθε είδους —προσωπικής ζωής, ήθικης έπιλογής, έρωτικών σχέσεων, κτλ.— μπορούσαν νά άντιμετωπιστούν τόσο άποτελεσματικά όσο και τά ζητήματα που άποτελέσαν τά κατεχόμενη άντικείμενα του μαρξισμού — ζητήματα κοινωνικού χηματισμού, ιστορικής εξέλιξης, ό καπιταλισμός, κ.ο.κ. 'Ο σύγχρονος μαρξισμός όφείλει άπλώς νά παραδεχτεί ότι δέν είναι μιά γενική φιλοσοφία όλόκληρου του φάσματος τής ανθρωπίνης ύπαρξης. 'Εχει άσφαλώς διεισδύσει σε μιά σειρά συγκεκριμένων προβλημάτων και πτυχών τής κοινωνικής ζωής και τής ιστορικής εξέλιξης, αλλά προκειμένου νά αναπτύξει τίς γνωστικές του κατακτήσεις σε σχέση με άλλες, νέες σφαίρες τής κοινωνικής ζωής, πρέπει νά προσαρμοστεί και νά διδαχτεί άπό τίς έπιστημονικές άνακαλύψεις και εξέλιξεις σε πεδία σκέψης που δέν έχουν μαρξιστικές καταβολές. Αυτό οδηγεί αναπόφευκτα στον κατακερματισμό ενός σαφώς όροθετημένου συστήματος θεωριών που θά άναγνωρίζονταν εύκολα ως μαρξιστικό. Με τήν έννοια αυτή ύπάρχει μιά κρίση του Μαρξισμού με κεφαλαίο «Μ». 'Αν όμως έννοήσουμε τόν μαρξισμό ως μιά γενική πηγή ιδεών σε συνάρτηση με άλλες θεωρίες που συμβάλλουν στην κατανόηση τής σύγχρονης πραγματικότητας, τότε νομίζω ότι ό μαρξισμός, με μικρό «μ», όντως ανανεώνεται και άναζωογονείται. 'Εξακολουθούν, βέβαια, νά ύπάρχουν πολλά προβλήματα, ή ύπαρξη όμως προβλημάτων σε μιά θεωρία είναι θετική γιατί έγγυόται τή συνεχή της άνάπτυξη και προσαρμογή. Δέν είναι πιά δυνατό νά θεωρούμε τόν μαρξισμό σαν σύνολο συνταγών που ήταν κατάλληλες για τό 1880, και που είναι έξίσου κατάλληλες για τό 1980 και τό ...2080. 'Η πηγή του μαρξισμού είναι ή ιστορική εξέλιξη και ή άνάπτυξη τής θεωρίας υπό τό φώς τής σύγχρονης πραγματικότητας. 'Ο ίδιος ό Μάρξ πάλεψε τίς ιδέες του για νά άντιμετωπίσει τήν πολύ συγκεκριμένη σύγχρονη του πραγματικότητα στα πρώτα στάδια του καπιταλισμού. Πώς θά μπορούσαν οί ιδέες αυτές νά εξακολουθούν νά ισχύουν, εκατό χρόνια μετά, χωρίς άλλαγές ή τροποποιήσεις; 'Η δημιουργική ικανότητα, λοιπόν, που έχει έπιδείξει ό μαρξισμός με κάνει αισιόδοξο, χωρίς νά είμαι καθόλου σίγουρος ότι θά προβάλλει άπό αυτήν τή φάση άθικτος, άκριβώς όπως ήταν πριν μπει στον κλίβανο.

Ε: Οί εξέλιξεις στις όποιες αναφέρθηκες θέτουν υπό άμφισβήτηση τή σχέση μεταξύ θεωρίας, τής μαρξιστικής θεωρίας και τής πρακτικής, τής πολιτικής πρακτικής. Δεδομένου ότι δέν μπορούμε πιά νά θεωρούμε τόν μαρξισμό ικανό νά άποκαθιστά ένα προνομιακό σημείο έπαφής με κάποια ιστορική αναγκαιότητα, και δεδομένου ότι άρνούμαστε τήν παντογνωσία του Κόμματος, πώς μπορεί ή σχέση αυτή νά επαναπροδιοριστεί στις πολυδιάστατες συνθήκες του παρόντος;

Α: Πρόκειται για ένα εξαιρετικά δύσκολο ζήτημα. 'Ο κλασικός μαρξισμός, βέβαια, τόσο στις άπλοϊκές όσο και στις θεωρητικά έπιτηδευμένες του έκδοχές, είχε στο έπίκεντρό του τήν αντίληψη ότι τό ιστορικό ύποκείμενο, δηλαδή κυρίως τό προλεταριάτο, έπρόκειτο νά εκπληρώσει τό ιστορικό του πεπρωμένο, ένα

ρόλο πού τού ήταν αντικειμενικά δεδομένο, και ή νομοτέλεια αὐτή ἐγγυόταν κατά κάποιο τρόπο τή σύνδεση μεταξύ θεωρίας και ἱστορικής ἀλλαγῆς, μεταξύ θεωρίας και ἐπανάστασης, κτλ. Σήμερα, ἂν μὴ τι ἄλλο, γνωρίζουμε ὅτι ἡ σχέση αὐτή δέν ἀπορρέει ἀπό κανέναν νόμο, ὅτι δέν τὴν ἐγγυᾶται καμιά προκαθορισμένη λογική τοῦ συστήματος. Ὑπῆρξε ἱστορικά μιά ἐξαιρετικά προβληματική σχέση, ἰδίως στὰ πιά ἀνεπτυγμένα μῆματα τοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ μαρξισμός μποροῦσε νά ἐγγυηθεῖ ἐπιστημονικά μιά τέτοια σύνδεση στό ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς εἶχε πάντοτε βάσεις σαθρές ἀμφίβολες. Ἄλλωστε, νομίζω ὅτι τὰ πρωτεῖα πού ὁ Ἰδῖος ὁ Μάρξ ἀπέδιδε στήν ἔννοια τοῦ ἀγώνα και τῆς πάλης ὑπέσκαπταν πάντοτε τὴν ἀντίληψη ὅτι ὁ μαρξισμός διέθετε ἕνα εἶδος πρωτοκόλλου γιὰ τὴν ἐξέλιξη πραγματικῶν ἱστορικῶν διαδικασιῶν, γιὰ τὴν ἐκβαση πραγματικῶν κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν. Μολονότι δὲ ἡ προσέγγιση αὐτὴ ἐξοβελίζει τὴν ἐγγύηση ὅτι ἡ θεωρία θά υλοποιηθεῖ στήν πράξη σὲ κάποια χρονικὴ στιγμή, καθιστᾷ τὸν μαρξισμό πιά ἀνοιχτό στήν ἐπεξεργασία πολιτικῶν στρατηγικῶν γιὰ πραγματικές ἱστορικές συγκυρίες. Ὁ μαρξισμός ὡς θεωρία διέπει τὴ στρατηγική μας, κατευθύνει τὴν πολιτικὴ μας πρακτικὴ, ἀλλὰ δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτε παραπάνω δέν μποροῦμε ποτέ νά ἀπαιτήσουμε ἀπὸ τὴ θεωρία κάτι περισσότερο. Ἡ πολιτικὴ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἀνοιχτή· εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ συμπτωματικὴ· παράγεται ἐξ ὀρισμοῦ ἀπὸ αὐτό πού ὁ Ἄλτουσέρ ἀποκάλεσε ἐπικαθορισμό διαφόρων στοιχείων. Οἱ ἱστορικές συγκυρίες δέν βρίσκονται στό πέρασ μιάς μοναδικῆς αἰτιατικῆς ἀκολουθίας, τέτοια πού νά ἐγγυᾶται τὴν ἐκβαση τους σὲ μιά δεδομένη κατεύθυνση. Ὁ μαρξισμός μᾶς διδάσκει νά προσέχουμε τὴν καθοριστικότητα (*determinateness*) τῶν ἱστορικῶν στιγμῶν και τῶν διαφορετικῶν δυνάμεων πού τίς συνθέτουν. Ἀλλὰ στό τέλος, ὁ ἀγώνας εἶτε προσανατολίζεται τακτικά στή σωστὴ κατεύθυνση εἶτε ὄχι· οἱ δυνάμεις εἶτε εἶναι ἔτοιμες εἶτε ὄχι· ἡ σύνδεση εἶτε ἐπιτυγχάνεται εἶτε ὄχι· και δέν ὑπάρχει κανένας νόμος ἢ θεωρία ἱκανὴ νά τὸ προδικάσει. Ἀποδίδεται, κατὰ συνέπεια, στή μαρξιστικὴ πολιτικὴ μιά πολὺ μεγαλύτερη ἀὐτονομία καθόσον εἶναι πιά ὑποχρεωμένη νά σταθεῖ στὰ δικά της πόδια. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού συνειδητοποιοῦμε ὅτι δέν ὑπάρχει μιά καθορισμένη κοινωνικὴ δύναμη πού ὁ ἐπαναστατικός της ρόλος εἶναι ἐγγυημένος ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ της θέση ἢ ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἄλλη παρόμοια καθοριστικὴ συνθήκη, προβάλλει ἐπιτακτικὸ τὸ ἐρώτημα: πῶς μπορεῖ νά συγκροτηθεῖ μὲ τέτοια δύναμη, πῶς μπορεῖ νά διαμορφωθεῖ ἢ κατάλληλη συλλογικὴ συνείδηση, πῶς μπορεῖ νά συνδεθεῖ ὁ ἕνας ἀγώνας μὲ τὸν ἄλλο, πῶς μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ μιά ἡγεμονικὴ πολιτικὴ.

Ὁμοιογῶς; ἄστούσο, ὅτι γιὰ μὲνα ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει ἕνα σοβαρὸ πρόβλημα: ὅσο περισσότερο ἀναγνωρίζεται στήν πολιτικὴ αὐτὸ τὸ διάστημα ἀὐτονομίας, τόσο κεντρικότερη γίνεται, νομίζω, ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης — πῶς μπορεῖ νά ὑπάρξει πολιτικὴ στρατηγικὴ δίχως πολιτικὴ ὀργάνωση; — και αὐτὸ μᾶς παραπέμπει στήν ἔννοια τοῦ κόμματος. Χρησιμοποιῶ ἐδῶ τὸν ὄρο «κόμμα» μὲ μικρὸ κάππα — ὄχι τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα ἢ ὅποιοδήποτε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα κόμματα — γιὰ νά θέσω τὸ γκραμσιανὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς συμπύκνωσης και ὀργάνωσης. Ἡ ἀνάγκη ὁμως ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς ἔννοιας τοῦ κόμματος ἀνακύπτει τὴ στιγμή ἀκριβῶς πού δικαίως κάθε μαρξιστὴς και κάθε σοσιαλιστὴς πρέπει νά εἶναι βαθιὰ καχύποπτος γιὰ τὸν «πρωτοποριακὸ» ρόλο πού αὐτοαποκαλούμενα μαρξιστι-

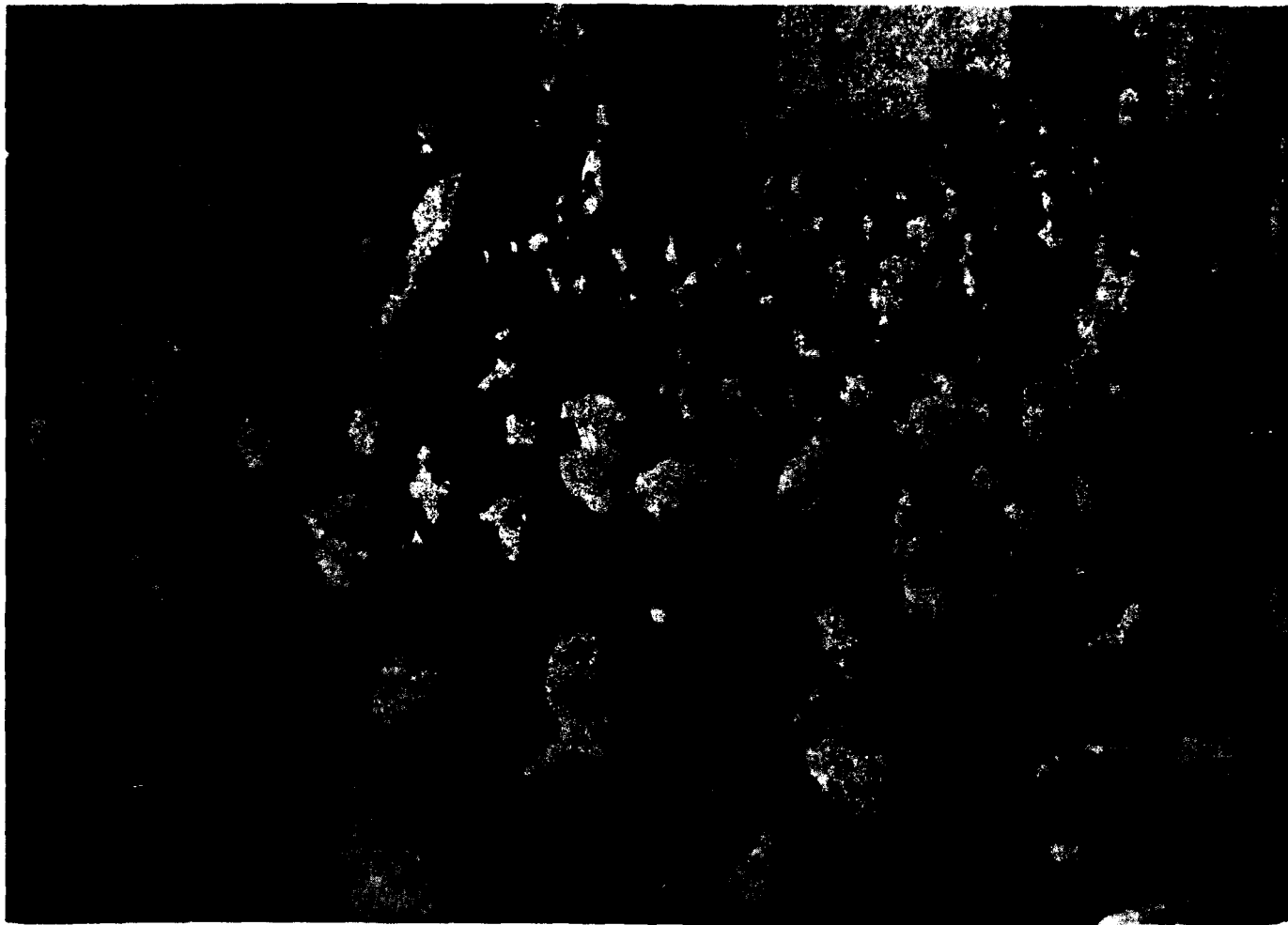
κά κόμματα ἀνέλαβαν νά παίξουν σὲ σχέση μὲ τὴν ἱστορία, τὴν προλεταριάτο κ.τ.λ. Ἔτσι βρίσκομαι μπροστὰ σὲ τοῦτο τὸ δίλημμα: κατανοῶ γιὰτὶ νεότεροι σοσιαλιστές ἀρνούνται νά ξαναχῶσουν τὰ κεφάλια τους στή θηλειὰ τοῦ κλασικοῦ λενινιστικοῦ κόμματος πρωτοπορίας και δέν ξέρω πῶς μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ ἕνα κόμμα διαφορετικοῦ τύπου, πιά ἀνοιχτό, πιά πλουραλιστικὸ, γνήσια λαϊκὸ και δημοκρατικὸ, ἱκανὸ ἐντούτοις νά ἐπιτυγχάνει τὴν ἀπαραίτητη πολιτικὴ συμπύκνωση. Κι ὁμως πιστεύω — εἶμαι ἴσως ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ παλιὰς μόδας — ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δίχως τὴ στιγμή τῆς πολιτικῆς συμπύκνωσης μπορεῖ κανεὶ νά θέσει τίς κοινωνικὲς βάσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη κάθε λογῆς κοινωνικῶν κινήματων, ἀλλὰ δέν μπορεῖ νά ἀντιμετωπίσει τὴν καπιταλιστικὸν κράτος. Δέν μιλάω γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους ἢ γιὰ μιά μετωπικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ σάν νά ἐπρόκειτο γιὰ τὰ Χειμερινὰ Ἀνάκτορα, θεωρῶ ὁμως ὅτι πρέπει νά ὑπάρξει μιά πολιτικὴ ἀντιπαράθεση και, ἐφόσον ἡ ἄλλη πλευρὰ εἶναι ὀργανωμένη και δεσπόζει στό πολιτικὸ πεδίο, κάπως πρέπει και οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις νά συγκλίνουν, νὰ συντονιστοῦν. Πιστεύω μάλιστα ὅτι ὅσο περισσότερο πλουραλιστικὸ, ὅσο πιά πολὺπλευρο ἢ πολὺμορφο γίνεται τὸ κοινωνικὸ κίνημα, τόσο ἐπιτακτικότερο καθίσταται τὸ ζήτημα τοῦ κόμματος, γιὰτὶ δέν βλέπω πῶς ἄλλιῶς οἱ διαφορετικὲς ἐμπειρίαι τῆς κοινωνικῆς πάλης μποροῦν νά συντεθοῦν πραγματικά και νὰ ἀλληλοεπιδράσουν. Γιὰ νά τὸ θέσω πρακτικότερα, δέν καταλαβαίνω πῶς μπορεῖ οἱ σοσιαλιστές νά δεχτοῦν τὴν ἐπίδραση τοῦ φεμινισμοῦ και πῶς μπορεῖ οἱ φεμινίστριες νά δεχτοῦν τὴν ἐπίδραση τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἔτσι ὥστε νά προκύβει μιά πολιτικὴ γνήσια σοσιαλιστικὴ και φεμινιστικὴ δέν βλέπω πῶς μπορεῖ τοῦτο νά ἐπιτευχθεῖ ἂν κάθε ἀγώνας ἔχει τὸ δικὸ του ξεχωριστὸν ὀργάνωση. Ἔτσι, ὅταν μιλάω γιὰ τὸ κόμμα, ἔχω ὑπόψιν μου τὸν τόπο ἀκριβῶς τῆς σύγκλισης τῶν ἐμπειριῶν αὐτῶν ἕνα τέτοιο κόμμα πρέπει νά ἀποτελεῖ ἐπίσης και τὸν τόπο συνθεσης διανοητικῶν και μὴ διανοητικῶν ἐμπειριῶν. Ὁ καταμερισμός τῆς διανοητικῆς ἐργασίας εἶναι δεδομένος στήν καπιταλιστικὴ κοινωνία. Ἡ γνώση εἶναι διαφορετικὰ κατανοημένη μὲ τὰς τῶν τάξεων. Πῶς, λοιπόν, μπορεῖ νά γίνει οἱ διανοημένο νὰ συμβῶν. Μὲ τίς ἱκανότητες τους και τὴ γνώση τους σὲ σοσιαλιστικὸ κίνημα, ἀντλώντας ἀπὸ τὴν ἐμπειρία αὐτῶν ποιὰ διάγουν μιά κανονικὴ πρακτικὴ ζωὴ, σὲ μιά διαδικασία ἀμφοδρόμου ἐμπλουτισμοῦ και ἀλληλεπίδρασης, πῶς μπορεῖ νά διαμορφωθεῖ μιά πολιτικὴ στρατηγικὴ ὡς ἀπόσταγμα μιάς τέτοιας συνθεσης, παρὰ στὰ πλαίσια μιάς μορφῆς ὀργάνωσης πού παρέχει, ὄχι μιά πλασματικὴ ἰσότητα — καθόσον δέν εἶναι δυνατό νά καταργήσουμε διὰ μαγείας τὸν καταμερισμὸ τῆς διανοητικῆς ἐργασίας —, ἀλλὰ τίς συνθήκες γιὰ τὴν ἀμορφώση κοινῶν ἐμπειριῶν. Ἔχουμε λοιπὸν ἀνάγκη, στό ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς ἕνα κόμμα ἢ μιά μορφή πολιτικῆς ὀργάνωσης πού νά παρέχει τὴ δυνατότητα μιάς τέτοιας πολιτικῆς συμπύκνωσης, πού νά εἶναι γνήσια προσαρμόσιμη στήν πολυμορφία τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος και τῶν διαφόρων μορφῶν πάλης καθὼς και στήν πολυδιάσταση τῆς θεωρίας, και πού ταυτόχρονα νά εἶναι σὲ θέσι νά ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τῆς κρατικῆς ἐξουσίας.

Ε: Ἀναφέρθηκες στήν ἀνάγκη τοῦ κόμματος, τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης, ὡς στιγμῆς πολιτικῆς ἀνασύνθεσης τοῦ διαφοροποιημένου και πολὺμορφου κοινωνικοῦ κινήματος και μὲ βρίσκεσαι ἀπολύτως σύμφωνο. Κατὰ πόσο νομίζεις ὅτι ἡ βρετανικὴ, ἢ γέ

νικότερα ή ευρωπαϊκή, ήμπειρία μās παρέχει κάποιες ένδειξεις για τό πώς θά μπορούσε νά ήπιτευχθεί κάτι τέτοιο;

Α: Πιστεύω ότι από αυτή την άποψη περνάμε από μίαν αντίφατική φάση. Έχουμε όρισμένες ήμπειρίες από τίς οποίες μπορούμε νά άντλήσουμε θετικά στοιχεία καθώς και πολλά άρνητικά παραδείγματα, δέν νομίζω όμως ότι ή λύση του προβλήματος βρίσκεται μπροστά μας. Η πλειοψηφία, δέν λέω όλα, των δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων άναγκάστηκαν από την πίεση των ιστορικών εξελίξεων νά άντιμετωπίσουν την κοινωνική τους πραγματικότητα μέ τρόπους πού θά ήταν άδιανόητοι την ήποχή της Κομιντέρν. Άμφισβήτησαν ήπίσης, άν και συχνά όχι τόσο ριζικά όσο θά ήπρεπε, την παρωδία του σοσιαλισμού της Άνατολικής Ευρώπης. Μία διαδικασία έχει άσφαλώς μπει μπροστά. Όσον άφορά, όμως, την κοινωνική τους σύνθεση, βλέπουμε πώς σε γενικές γραμμές ήγετικό στοιχείο των κομμάτων αυτών παραμένει τό στρώμα εκείνο των ειδικευμένων (άρρένων) βιομηχανικών ήργατών πού κάποτε δικαίως λογίζοταν ως άντιπροσωπευτικό του προλεταριάτου. Δέν νομίζω

δμως ότι σήμερα πιά ύπάρχει ένα προλεταριάτο μέ την έννοια αυτή. Τό άπόγειό του ήταν κάπου μεταξύ του 1917 και του 1921. Άν άναλογοιστούμε τά ήργοστάσια του Τορίνο, για τά όποια ήγραφε ό Γκράμσι, τότε καταλαβαίνουμε τί έννούσε ό Μάρξ ή ό Λένιν μέ τόν όρο «προλεταριάτο». Άλλά ό καταμερισμός της ήργασίας, ή άνάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού, μās ήχουν άπομακρύνει από αυτή την κατάσταση πραγμάτων και ή σύγχρονη ήργατική τάξη είναι μία πολύ διαφοροποιημένη, άνασυντεθειμένη όντότητα' καθορίζεται από στοιχεία φυλής και φύλου, από άπαιτήσεις ειδίκευσης, κτλ., πού είναι σήμερα έντελώς διαφορετικά. Έτσι τό κόμμα πού ήξακολουθεί νά παρέχει τόν ήγετικό ρόλο σ' αυτή την κοινωνική μερίδα ζεί, νομίζω, έξω από την ιστορία του δεύτερου μισού του είκοστου αιώνα. Άν, από την άλλη μεριά, πάρουμε τά μη κομμουνιστικά ή μη μαρξιστικά σοσιαλιστικά κόμματα πού έχουν τά τελευταία χρόνια ήπιτελέσει σημαντικές προόδους και πού, μέ μίαν έννοια, είναι ή μόνη πολιτική δύναμη από τά άριστερά πού άνακόπτει την πλημμυρίδα της δεξιάς άντίδρασης στην Ευρώπη, βλέπουμε πώς είναι πολύ πιο εύέλικτα' είναι πολύ πιο εύαίσθητα στα νέα κοι-

ωνικά κινήματα· δέν είναι τόσο προσηλωμένα στό δόγμα του προλεταριακού Ιστορικού υποκειμένου μέ τήν παλιά του άμφίεση. 'Η πολιτεία τους όμως στήν έξουσία δέν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από αυτή των παραδοσιακών σοσιαλδημοκρατικών ή εργατικών κομμάτων. Μοιάζουν μάλλον με ρεφορμιστικά κόμματα πού προσπαθούν νά διαχειριστούν τήν καπιταλιστική κρίση όσο μπορούν καλύτερα. Φέρουν πολλά νέα στοιχεία, δέν έχουν καταφέρει όμως μιά ριζική πολιτική τομή μέ τό παρελθόν. 'Ιδιαίτερα σημαντικές εξελίξεις, βέβαια, έχουν συντελεστεί και στό 'Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Σκέφτομαι τό ΙΚΚ, γιατί είναι όντως ένα μαζικό κόμμα· έχει μιά πραγματική λαϊκή βάση και ρίζες στήν κοινωνία· είναι συνδεδεμένο μέ τήν εθνικολαϊκή κουλτούρα τής 'Ιταλίας. Διαφύλαξε πάντοτε τήν ανεξαρτησία του από τή σταλινική γραμμή και έχει προσαρμοστεί πολύ ούσιαστικότερα από άλλα κόμματα στό νέα κοινωνικά κινήματα, χωρίς βέβαια αυτό νά σημαίνει ότι είναι ένα καθ' όλα θετικό υπόδειγμα. 'Έχει διατηρήσει τή μαζική του λαϊκή βάση, έχει όμως χάσει άρκετή από τήν όρμή του και δέν έχει προχωρήσει έπαρκώς στόν μετασχηματισμό τής έσωτερικής κουλτούρας του σοσιαλιστικού κινήματος και του κόμματος. Βλέπουμε λοιπόν τήν ικανότητα προσαρμογής όρισμένων δυτικών κομμουνιστικών κομμάτων, πράγμα πολύ σημαντικό· βλέπουμε τήν ικανότητα σοσιαλιστικών κομμάτων νέου τύπου νά άνοίγονται σέ νέα ζητήματα· βλέπουμε, επίσης, μερικά κομμουνιστικά κόμματα, πού είναι γνήσια λαϊκά και μαζικά κόμματα. 'Όλα αυτά άποτελούν θετικές ένδειξεις, αλλά δέν αντιπροσωπεύουν τή λύση, γιατί άν δοθμε τά νέα κοινωνικά κινήματα πού πραγματικά άναπτύσσονται στήν Εύρώπη — τό φεμινιστικό κίνημα, τό οικολογικό κίνημα, τό κίνημα ειρήνης— διαπιστώνουμε ότι παραμένουν έξω από αυτός τους πολιτικούς σχηματισμούς, τους όποιους δικαίως αντιμετώπιζον μέ μεγάλη καχυποψία. 'Έχουμε λοιπόν κόμματα πού δέν έχουν μετασχηματιστεί έντελώς και κοινωνικά κινήματα πού δέν μπορούν νά συνδεθούν μέ τους κομματικούς σχηματισμούς, πού σημαίνει άπλά ότι τό πρόβλημα τής συγκρότησης πολιτικών μορφών όργάνωσης πού νά είναι γνήσια σοσιαλιστικές, γνήσια δημοκρατικές και γνήσια πλουραλιστικές ή πολύμορφες δέν έχει ακόμα έπιλυθεί. 'Εξακολουθεί νά ύπάρχει ένα πραγματικό χάσμα μεταξύ των κοινωνικών κινήματων και των μορφών τής πολιτικής τους έκπροσώπησης.

Ε: Μπορούμε νά πούμε ότι από τόν Μάη του 68 παρατηρείται μιά άναθίωση όρισμένων θεμάτων τής παλιάς διένεξης μεταξύ κομμουνισμού και άναρχισμού. 'Η άναθίωση αυτή συντελέστηκε στό φόντο των άυταρχικών κρατιστικών έμπειριών 'Ανατολής και Δύσης και σέ σχέση μέ τή διαφοροποιημένη μας αντίληψη για τήν έξουσία — ξέρουμε σήμερα ότι ή έξουσία δέν έξαντλείται στό όρια του κράτους, ότι οι συναρθρώσεις της είναι πολυσύνθετες, ότι δέν μπορεί νά άναχθεί άποκλειστικά σέ τελικές σχέσεις. 'Υπάρχει, όστόσο, μιά τάση νά δίνεται ύπερβολική έμφαση στη «μικροφυσική» τής έξουσίας μέ κίνδυνο νά άγνοηθούν οι μακροσκοπικές, οι ήγεμονικές άρθρώσεις της...

Α: Συμφωνώ. Νομίζω ότι ή έξουσία δέν είναι εκκεντρη ακόμα και άν, όπως έδειξε ό Φουκώ, συγκροτείται σέ διαφορετικές πρακτικές και τόπους. Και είναι άλήθεια ότι δέν άνάγονται όλες οι κοινωνικές αντίφάσεις στήν ταξική αντίφαση, όπως πιστο-

ποιούν άλλωστε τά διάφορα άντιεξουσιαστικά κινήματα πού έχουν άναπτυχθεί τίς τελευταίες δύο δεκαετίες. 'Από τήν άλλη όμως μεριά, αυτά τά νέα κινήματα, αυτές οι νέες μορφές πάλης, άναπτύσσονται μέσα σέ μιά καπιταλιστική μορφή κοινωνίας, στό πλαίσια του καπιταλιστικού κράτους, στό πλαίσια τής καπιταλιστικής οικονομίας. 'Ο καπιταλισμός τά περιορίζει, τά διαμορφώνει, τά καθήλώνει, τά περιθωριοποιεί. Δέν πρέπει, λοιπόν, νά μς διαφεύγει αυτή ή «μακροσκοπική» άρθρωση τής έξουσίας, ακόμα και άν επιβάλλεται νά τήν επαναπροσδιορίσουμε· ακόμα κι άν άντιλαμβανόμαστε τό κράτος, όχι ως όργανο ταξικής κυριαρχίας, άλλ' ως πεδίο πάλης διαφόρων κοινωνικών δυνάμεων. 'Αν σκεφτούμε τή δεξιά στήν Εύρώπη, βλέπουμε τήν άποφασιστική σημασία τής πολιτικής βαθμίδας για τή σύγκλιση κάθε λογής κοινωνικών και ιδεολογικών νημάτων και τή χρήση τους για τήν άναδιάρθρωση του κράτους και του συγκροτήματος έξουσίας. 'Οφείλουμε νά άντλήσουμε όρισμένα διδάγματα για τήν «ήγεμονία» και από τή δεξιά. 'Εναλλακτικά όράματα για τό μέλλον δέν πρόκειται ποτέ νά ριζώσουν στήν κοινωνία άν δέν αντιμετώπιστούν σοβαρά τά προβλήματα του κράτους και τής έξουσίας. 'Εξακολουθούν αυτά νά είναι δύσκολα ζητήματα για τήν άριστερά, ιδιαίτερα μετά τίς έμπειρίες του σταλινισμού και του κορπορατισμού. Μολονότι δε ή συγκεκριμένη μορφή τής διένεξης μεταξύ κομμουνισμού και άναρχισμού άνήκει, με μιά έννοια, στήν Ιστορία, πιστεύω έντούτοις ότι πρέπει νά επανεξετάσουμε όρισμένα από τά ζητήματα πού έθεσε.

'Η αιδόρμητη, σχεδόν συναισθηματική, αντίδραση μέ τήν όποία νεότεροι σοσιαλιστές αντιμετώπιζον τό φάσμα των προβλημάτων πού σχετίζονται μέ τήν έξουσία ή τό κράτος, χρονολογείται, βέβαια, από τόν Μάη του 1968. Σχετίζεται ιδιαίτερα μέ τήν έννοια ενός έλευθερόφρονου (*libertarian*) κομμουνισμού, σ' αντίθεση μέ τόν σταλινισμό και τόν κρατισμό τής ρεφορμιστικής σοσιαλδημοκρατίας. Και μολονότι ή αντίδραση αυτή δέν είναι κυριολεκτικά άναρχική, είναι δύσκολο νά άπορρίψει κανείς τίς κρατιστικές πτυχές του κομμουνισμού και τής σοσιαλδημοκρατίας δίχως νά μαγνητιστεί από τόν άναρχικό πόλο τής άτομιστικής έλευθερίας. Πρόκειται μιά ένταση πού δέν έχουμε ακόμη τρόπο νά έπιλύσουμε. Είναι λίγος, βέβαια, σήμερα αυτός πού παρουσιάζονται ως «'Αναρχικοί» μέ κεφαλαίο όλλα. 'Η παράδοση όμως του άναρχισμού άποτελεί πάντα μία πηγή άντικρατιστικών ιδεών, από τήν όποία άντλούνται στοιχεία για τήν κριτική του κόμματος πρωτοπορίας και του πανίσχυρου κράτους. Πρέπει επίσης νά δοθμε πώς ή έννοια τής έλευθερίας (*liberty*) έχει γίνει κόμβος ιδεολογικής πάλης στη σύγχρονη κοινωνία· και ή δεξιά και ή άριστερά προσπαθούν νά τήν ιδιοποιηθούν έντάσσοντάς τη στό ιδιαίτερα ιδεολογικά τους συστήματα στό πολιτικά προγράμματα. 'Υπάρχει ένα βιβλιοπωλείο στό Λονδίνο πού όνομάζεται *Βιβλιοπωλείο τής 'Απελευθέρωσης*. Κατά τή δεκαετία του έξήντα και στις άρχές του έβδομήντα ήταν γεμάτο μέ τή φιλολογία τής έλευθερόφρονος άριστεράς από τόν «Κόκκινο Ντάνυ» ως τίς διάφορες τάσεις τής Νέας 'Αριστεράς. 'Αν επισκεφτείς τό βιβλιοπωλείο αυτό σήμερα, θά δεις τά ράφια του γεμάτα από Hayek, Freedman και Nosick, δηλαδή τους εκπρόσωπους τής νεο-φιλελευθέρης δεξιάς. Και άν τους ρωτήσεις τί απέγινε ή φιλολογία του '68 θά σού πούν «Αυτός είναι ό νέος ριζοσπαστισμός». Τέτοιες βαθιές συγχύσεις έπικρατούν ακόμα και στους κόλπους σοσιαλιστών. Ξέρουν ότι τό ζήτημα των έλευθεριών δέν είναι ένα άφηρημένο πρόβλημα

καθόσον πραγματώνεται σέ συγκεκριμένες ιστορικές μορφές. Ξέρουν όμως επίσης ότι έμπεριέχει μιάν ίσχυρή κριτική τών κοινωνιών πού φέρονται ώς σοσιαλιστικές. Τό ζήτημα είναι ποιές είναι οί κατάλληλες θεσμικές μορφές πού έγγυώνται τήν πολιτική έλευθερία χωρίς νά ένθαρρύνουν τόν άκραιο άτομικισμό, ή τόν άτομικισμό τής αγοράς του δεξιού φιλελευθερισμού. Πρέπει νά όμολογήσουμε ότι τό πρόβλημα αυτό έχει κάπως παραμεληθεί, και είναι έπιτακτικό γιά τήν άριστερά, πέρα από κάποιες γενικές διακηρύξεις, νά θέσει εκ νέου τό ζήτημα τής «έλευθερίας» τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη.

Ε: "Ας περάσουμε σ' ένα άλλο θέμα. "Ένα από τά χαρακτηριστικά του βρετανικού μαρξισμού, πού τόν ξεχωρίζει από τήν έμπειρία τής ήπειρωτικής Εύρώπης, είναι ότι ποτέ δέν είχε αναπτύξει στενούς δεσμούς μέ τό εργατικό κίνημα: αναπτύχθηκε στό περιθώριο του κινήματος, κυρίως σέ ακαδημαϊκούς θύλακες. Μπορούμε επίσης νά πούμε ότι γιά ένα μεγάλο διάστημα τόν διείπε τό πνεύμα του άγγλο-σαξωνικού πραγματισμού, μιά τάση προσήλωσης στό ιστορικά «συγκεκριμένο» και μιά άδιαφορία ή άκόμα και δυσπιστία σέ θεωρητικές έπεξεργασίες. "Η κατάσταση αυτή βέβαια άλλαξε στό τέλη τής δεκαετίας του έξήντα, όταν ή έπαφή μέ τήν άλτουσεριανή και τήν γκραμισιανή παράδοση, γιά νά περιοριστώ στις βασικότερες, προκάλεσε μιάν έξαρση θεωρητικής δουλειάς. Σέ ποιό βαθμό μπορούμε νά πούμε ότι έχει σημερια έπιτευχθεί μιά σύνθεση, ένας ιδιαίτων βρετανικός μαρξισμός πού συνδυάζει και τίς δύο τάσεις; "Επιπλέον, ύπάρχουν ένδειξεις ότι ό μαρξισμός στη βρετανία τείνει νά αναπτύξει μιά στενότερη σχέση μέ τό κοινωνικό κίνημα;

Α: "Η γραμμή ανάπτυξης πού περιέγραψες μέ βρίσκει σύμφωνο. "Ο μαρξισμός στη Βρετανία ήταν περιθωριακός ώς πρós τό σοσιαλιστικό κίνημα" ήταν επίσης περιθωριακός σέ σχέση μέ τίς κεντρικές κατευθύνσεις τής βρετανικής ακαδημαϊκής ζωής. Δέν ύπηρχαν, γιά παράδειγμα, μέχρι πρόσφατα στη Βρετανία μαρξιστικά οικονομικά πού νά προσελκύουν σοβαρά τήν προσοχή κανενός εκτός από τούς ήδη στρατευμένους μαρξιστές. Δέν ύπηρχε δηλαδή ένας μαρξιστικός πόλος, έστω σάν άρνητικό σημείο αναφοράς, τέτοιος πού νά ύποχρεώνει τούς αντίπαλους του σέ άναμέτρηση. Είχε νά έπιδείξει σημαντικά έπιτεύγματα στον τομέα τής ιστοριογραφίας, ή παρουσία του ώστόσο παρέμενε περιθωριακή. Είναι αλήθεια, επίσης, ότι χαρακτηριζόταν από τό στοιχείο του άγγλο-σαξωνικού πραγματισμού. "Ο βρετανικός μαρξισμός ήταν πραγματικά στό στοιχείο του όταν πραγματευόταν τό ιστορικά συγκεκριμένο και πολύ άδύνατος στην αντιμετώπιση άφηρημένων θεωρητικών ζητημάτων, πράγμα πού χαρακτηρίζει τήν άγγλο-σαξωνική διανοητική κουλτούρα γενικότερα. "Η κατάσταση αυτή έχει αλλάξει και αυτό όφείλεται, έν πολλοίς, όπως είπες, στην έπαφή του βρετανικού μαρξισμού μέ μιά θεματολογία πού εισάχθηκε κυρίως από τή Γαλλία μέσω του στρουκτουραλισμού, του στοχασμού του "Αλτουσέρ, του Λακάν, του Φουκώ, κτλ. Μολονότι, όμως, ή διασταύρωση μέ αυτά τά ρεύματα ήταν μία ιδιαίτερα πλούσια και γόνιμη έμπειρία γιά τήν άγγλο-σαξωνική μαρξιστική παράδοση, νομίζω πώς περάσαμε μιά περίοδο ενός άφηρημένου θεωρητισμού. "Ο άγγλο-σαξωνικός πραγματισμός ήταν τόσο άνέτοιμος νά δεχτεί τήν εμφάνιση άφηρημένων θεωρητικών προβληματισμών πού ό κόσμος είτε τούς απέκρουσε τελείως, είτε τούς κατάπιε άμάσητους.

"Υπήρξε μιά φάση κατά τήν όποία πολλοί βρετανοί μαρξιστές δέν έγραφαν παρά σ' ένα ψευδογαλατικό ιδίωμα" στρέβλωσαν τήν άγγλική γλώσσα γιά νά αναπαράγουν γαλλικούς ρυθμούς: ή σκέψη τους ήταν γιά ένα διάστημα ντυμένη στό γαλλικά! "Ηταν μιά δύσκολη περίοδος γιατί, ένώ αναπτύχθηκαν νέα διανοητικά ρεύματα στό βρετανικό μαρξισμό, έπιτάθηκε ή διάστασή του από τό σοσιαλιστικό κίνημα γιατί κινείτο σέ ένα τόσο ύψηλό επίπεδο άφαίρεσης, χρησιμοποιώντας μιά τόσο θεωρητιστική γλώσσα, πού ή σύνδεσή του μέ τήν πολιτική και τά πολιτικά κινήματα έγινε έξαιρετικά προβληματική. Τά πράγματα είναι σήμερα διαφορετικά. Νομίζω ότι βγήκαμε από αυτή τή θεωρητιστική πλάνη έχοντας άποκομίσει όρισμένα από τά πλεονεκτήματα και τών δύο προσανατολισμών και αυτό είναι θετικό. Οί μαρξιστές είναι τώρα λιγότερο έπιφυλακτικοί άπέναντι στη θεωρητική δουλειά, ένώ παράλληλα έχουν τήν έγνοια — και ή έγνοια αυτή είναι ύγιής— νά τή συνδέσουν μέ τήν άνάλυση συγκεκριμένων ιστορικών προβλημάτων. "Ο συνδυασμός αυτός — ή διεπόμενη από τή θεωρία άνάλυση του συγκεκριμένου— είναι, δυνάμει, έξαιρετικά καρποφόρος. "Ας προστεθεί ότι δέν νομίζω πώς αυτός ό έπαναπροσανατολισμός όφείλεται έξ ολοκλήρου σέ μιάν έσωτερική δυναμική τής βρετανικής διανοητικής κουλτούρας. "Ο Γκράμσι, από τή μιά, και ό Φουκώ από τήν άλλη πλευρά, έπαιξαν έναν κεντρικό ρόλο σ' αυτή τήν κίνηση έπιστροφής πρós τό συγκεκριμένο. Μόνο άν κατανοήσουμε τόν συνδυασμό του "Αλτουσέρ, του Γκράμσι και του Φουκώ θά κατανοήσουμε πώς ό σύγχρονος βρετανικός μαρξισμός κατόρθωσε νά κάνει αυτή τή στροφή. Και μέσα από αυτή τή διαδικασία κατέστη δυνατό νά άποκαταστήσει ή βρετανική μαρξιστική σκέψη, δεσμούς μέ τήν πολιτική. "Ισως όχι τόσο μέ τό παραδοσιακό εργατικό κίνημα, όσο μέ κινήματα πού άρθώνονται γύρω από τίς αντίθεσεις φύλου, φυλής, κτλ., τά όποια μπορούν σήμερα νά άντλουν χρήσιμα στοιχεία από τίς μαρξιστικές αναλύσεις. Είναι πράγματι μιά πολύ ένθαρρυντική εξέλιξη τό ότι διανοούμενοι πού έχουν διαμορφωθεί μέσα στις ζυμώσεις του άναεωτικού μαρξισμού είναι διαθετιμένοι νά συμβάλλουν στη διαμόρφωση συγκεκριμένων πολιτικών προγραμμάτων, στην έπεξεργασία έναλλακτικών οικονομικών στρατηγικών" νά αντιμετώπισουν τά αντίφατικά προβλήματα σοσιαλιστικής στρατηγικής στό επίπεδο τής τοπικής αυτοδιοίκησης ή τά ζητήματα κοινωνικής πολιτικής του κράτους προνοίας. "Η τάση αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή άνάμεσα στις γυναίκες πού έχουν διαμορφωθεί από τόν φεμινισμό και προσελκυστεί από τήν εδαισθησία του μετα-άλτουσεριανού μαρξισμού στό φεμινιστική ζητήματα" πολλές από αυτές στρέφονται πρós τή συγκεκριμένη άνάλυση, τήν πρακτική πολιτική παρέμβαση. Είναι γενικά μιά πολύ θετική εξέλιξη. Δέν πρόκειται, βέβαια, γιά ένα μαζικό κίνημα είναι όμως ένα άποφασιστικό βήμα έξω από τόν θεωρητιστικό άπομονωτισμό" οί θεωρητικές εξελίξεις τών δύο τελευταίων δεκαετιών άνοίχτηκαν στη σύνθετη ύφή τής σύγχρονης πολιτικής — ένας συνδυασμός άγγλο-σαξωνικών και γαλατικών άρετών.

Ε: "Ας έρθουμε τώρα στη βρετανική πολιτική ζωή, στό ζήτημα του «θατσερισμού», ή άνάλυση του όποιου έχει άπασχολήσει κι έσένα προσωπικά. Κατά πόσο μπορούμε νά πούμε ότι άποτελεί ένα ποιοτικά νέο φαινόμενο στην πολιτική ζωή τής Βρετανίας; "Επίσης, έχουμε κάποιες ένδείξεις ότι αναπτύσσεται από τήν πλευρά τής βρετανικής άριστεράς μιά άπάντηση;

Α: 'Υπάρχουν τέτοιες ένδειξεις. 'Υποθέτω ότι όρισμένα στοιχεία από όσα μόλις άναφέραμε είναι μέρος μίας τέτοιας αντίδρασης. 'Όσον άφορά την άριστερά του 'Εργατικού Κόμματος, δέν είμαι καθόλου άκριτος ύποστηρικτής του Τόνυ Μπέν και της κίνησης που έκφράζει, αλλά πιστεύω ότι άν κανείς άκούσει προσεκτικά και άν είναι έξοικειωμένος με τόν παραδοσιακό σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό λόγο της Βρετανίας, θά διαπιστώσει πώς αυτά που λέγονται από τόν Τόνυ Μπέν και τούς όπαδούς του εισάγουν κάτι νέο. 'Η τάση αυτή δέν έχει σχέση με την παραδοσιακή ρεφορμιστική άριστερά του κόμματος, την *Tribune Left*, που, στίς κρίσιμες στιγμές, τείνει πάντα νά συνοδοιπορεί με τό κέντρο του κόμματος. 'Ο Μπέν προσπαθεί νά διαμορφώσει έναν νέο λαϊκό σοσιαλιστικό λόγο. Προσπαθεί, για παράδειγμα, νά ένσωματώσει τά νέα κοινωνικά κινήματα στην έμπειρία του σοσιαλιστικού κινήματος, κ.ο.κ. 'Υπάρχουν λοιπόν, τόσο μέσα στίς παραδοσιακές μορφές όργάνωσης του εργατικού κινήματος όσο και έξω από αυτές, αντιδράσεις στη νέα κατάσταση που διαφέρουν από τά όρθόδοξα, σοσιαλδημοκρατικά άνακλαστικά. 'Υπάρχει όμως, από την άλλη μεριά, μία τάση νά ύποτιμηθεί ή σημασία του θατσερισμού. Μέ κατηγορούν συχνά ότι υπερβάλλω τό νέο αυτό φαινόμενο και τή δυναμική του, την επικίνδυνη του δυναμική. Κάθε όμως φορά που κατηγορούμαι γι' αυτό, ή κυβέρνηση της Θάτσερ κάνει κάτι που επιθεβαιώνει τίς πιο άπαισιόδοξές μου έκτιμήσεις. Πιστεύω πράγματι ότι ή Νέα Δεξιά άντιπροσωπεύει μία έξαιρετικά επικίνδυνη πολιτική δύναμη. Είναι ένα φαινόμενο ποιοτικά διαφορετικό άπ' ότιδήποτε επέδειξε ή δεξιά στη Βρετανία από την εποχή του πολέμου. Δέν νομίζω νά έχουμε ξαναδεί, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, έναν δεξιό πολιτικό σχηματισμό ίκανό νά άσκει μία γνήσια ήγεμονική πολιτική, μ' ένα σαφές πρόγραμμα άναδιάρθρωσης του κοινού νοού: που νά άντιλαμβάνεται δηλαδή τή σημασία που έχει για μία δύναμη, που επιδιώκει νά καταστεί ήγεμονική, όχι μόνο ή άναδιάρθρωση της οίκονομίας αλλά και ή παρέμβαση σ' όλο τό φάσμα των κοινωνικών σχέσεων, από τό πώς διδάσκονται τά παιδιά στό σχολείο ή άν θά πρέπει νά διαχειρίζονται τό χαρτζιλίκι τους, ώς τόν επαναπροσδιορισμό του ρόλου της οίκογένειας ή της γυναίκας και την άναθεώρηση των σχέσεων των δύο φύλων. Κατανοούν την πολιτική σημασία των ζητημάτων αυτών όπως ξέρουν πώς νά άντιμετωπίσουν τά συνδικάτα ή τί επιδιώκουν με τή μονεταριστική πολιτική. 'Ο θατσερισμός άντιπροσωπεύει, με την έννοια αυτή, μία γνήσια λαϊκιστική ήγεμονική δύναμη. Δέν άναπτύχθηκε όμως σ' ένα κενό διάστημα. Διεξήγαγε μίαν άποτελεσματική ιδεολογική πάλη και τό κατέκτησε. 'Ενμέρει έξ αιτίας της άδυναμίας του εργατικού κόμματος και της διάσπασης στίς γραμμές της σοσιαλδημοκρατίας, δεσπόζει στό πολιτικό πεδίο, πράγμα που εκμεταλλεύεται για νά προωθήσει μία νεοφιλελεύθερη συντηρητική κούλτούρα. Παλιότερα ό κλασικός μαρξισμός θά μάλς έλεγε ότι ή παραδειγματική ιδεολογία του προλεταριάτου είναι επαναστατική. Ξέρουμε τώρα ότι τά πράγματα δέν έχουν έτσι, ότι ή ιδεολογική συνείδηση των κυριαρχούμενων τάξεων είναι άντιφατική. Βλέπουμε πώς άκριθώς ή ιδεολογική και πολιτική πάλη που διεξάγει ό θατσερισμός με πολύ συγκεκριμένους μακροπρόθεσμους στόχους μπορεί νά άναδειξει τά συντηρητικά, σωθινιστικά, ρατσιστικά και σεξιστικά στοιχεία της εργατικής κουλτούρας και νά τά άρθρώσει στόν δικό της ιδεολογικό λόγο· πώς, δηλαδή, μπορεί νά συγκροτήσει την εργατική τάξη σ' αυτό τό άντιδραστικό ιδεολογικό και πολιτικό καλούπι.

λογικό και πολιτικό καλούπι.

'Εχω την έντύπωση ότι ή άριστερά δέν έχει συνειδητοποιήσει ότι όλα αυτά στοιχειοθετούν ένα ποιοτικά νέο φαινόμενο· πολλοί εξακολουθούν νά πιστεύουν ότι πρόκειται, έν πολλοίς, για μία συνηθισμένη έκλογική μετακίνηση. 'Επικρατεί, παραδόξως, άκόμα και μεταξύ πολλών μη μαρξιστών του εργατικού κόμματος, ή όρθόδοξη παλαιο-μαρξιστική πεποίθηση ότι οί ύλικοί παράγοντες — με τούς όποιους έννοούν τόν αριθμό των άνέργων — θά ξαναρίξουν άναπόφευκτα την εργατική τάξη στην άγκαλία του 'Εργατικού Κόμματος. 'Αρκει νά προφερθεί ό αριθμός των τριών εκατομμυρίων άνέργων και ό κόσμος θά συρρεύσει στίς κάλπες για νά διώξει τή Θάτσερ. Τόσο οίκονομιστική είναι ή πολιτική τους άντίληψη. Αυτό που πολλοί στην Εύρώπη δέν άντιλαμβάνονται είναι ό βαθμός στον όποιο τό 'Εργατικό Κόμμα είναι ένα μη επαναστατικό, μη μαρξιστικό, ρεφορμιστικό κόμμα, που διακατέχεται, έντούτοις, από ένα είδος άναγωγιστικού οίκονομισμού. Πιστεύουν όντως οί εργατικοί ότι ή πολιτική καθορίζεται από την οίκονομία και ότι οί οίκονομικοί παράγοντες επιδρούν στίς συνειδήσεις μ' έναν άμεσο, γραμμικό τρόπο. 'Ετσι ή άριστερά βρίσκεται άντιμέτωπη, άφένος, με την όγκούμενη μάζα των άνέργων και, άφετέρου, με μεγάλα τμήματα της εργατικής τάξης και των προοδευτικών μεσαίων στρωμάτων που εξακολουθούν νά πιστεύουν ότι ή Θάτσερ είναι ή μόνη άπάντηση· και τούτο είναι μία πραγματική πολιτική κρίση. 'Η άνικανότητα του 'Εργατικού Κόμματος — της δεξιάς, του κέντρου και της άριστεράς του — νά συγκροτήσει μία πειστική πολιτική δύναμη είναι έκπληκτική στό πλαίσιο της ιστορίας των τελευταίων είκοσι χρόνων. Δέν έχουν κατανοήσει οί εργατικοί τό βάθος της άπογοήτευσης του κόσμου και τό μέγεθος της άπάλειας φερεγγυότητας του 'Εργατικού Κόμματος όσο αυτό ήταν στην έξουσία σε μία περίοδο έντεινόμενης καπιταλιστικής κρίσης. 'Ο κόσμος δέν πιστεύει πιά ούτε καν ότι χρειάζεται τό 'Εργατικό Κόμμα για νά διαχειριστεί τά συνδικάτα σε συνθηκές κρίσης. Αυτή ήταν ή παλιά λογική: «θέλουμε τούς εργατικούς στην κυβέρνηση γιατί αυτοί μπορούν νά έλέγξουν τά συνδικάτα άποτελεσματικότερα από τούς συντηρητικούς». 'Η δεξιά όμως κατάφερε σαφώς νά άποδιοργανώσει τά συνδικάτα και τούς άλλους άμυντικούς μηχανισμούς της εργατικής τάξης. Πιστεύω, λοιπόν, ότι πρέπει νά δούμε τόν θατσερισμό σάν μία ριζοσπαστική λαϊκιστική πολιτική δύναμη νέου τύπου, έχοντας ύπόψη μας ότι ή άποτελεσματικότητα της έξηγείται μόνο σε συνάρτηση με την άπουσία μιάς πειστικής ήγεμονικής έναλλακτικής λύσης από την πλευρά της άριστεράς.

Γραφείτε συνδρομητές στο ANTI

Είναι

χρήσιμο

για σας

και

βοηθά

το

περιοδικό

Η συνδρομή στο ANTI σας εξασφαλίζει την τακτική παραλαβή του τευχους στο σπίτι ή στη δουλειά σας.

Αλλά βοηθά και μας και εξασφαλίζει μια καλύτερη διακίνηση του περιοδικου και οίκονομία στην έκδοσή του.

Όταν το περιοδικό διακινείται μονον μέσω του Πρακτορείου απαιτείται η εκτύπωση ενός μεγαλύτερου αριθμού τευχών για την ικανοποίηση της ζήτησης του. Όσο αυξανονται οι συνδρομητές, τόσο περιορίζεται η εκτύπωση περιττών τευχών και η οίκονομία στο χαρτί — που αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο στη διαμόρφωση του κόστους του περιοδικου.

Γραφείτε σήμερα συνδρομητές στο ANTI. Έχετε μια τακτική επαφή με την έκδοσή του και συγχρόνως βοηθάτε το περι...